

*В. Г. Горник,
к. держ. упр., доцент, Чернігівський державний технологічний університет*

БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА В СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ДЕРЖАВИ

Проаналізовано основні макроекономічні показники. Обґрунтовано бюджетно-податкову політику в стратегії забезпечення конкурентоспроможності.

Basic macroeconomic indexes are analysed. A budgetary-tax policy is grounded in strategy of providing of competitiveness.

Ключові слова: бюджетно-податкова політика, державне регулювання, інструмент, конкурентоспроможність, функція.

ВСТУП

Головне завдання бюджетно-податкової політики України повинне полягати у фінансовому забезпеченні (за допомогою бюджетних коштів, які виступають матеріальною базою реалізації основних функцій держави) стратегії забезпечення її конкурентоспроможності. Природно, що головним критерієм з позиції забезпечення конкурентоспроможності економіки і соціально-розвитку суспільства є рівень перерозподілу ВВП через бюджет. Співвідношення суми доходів бюджету і величини ВВП вже має свою практику застосування в бюджетному плануванні. Так, у періоді кризового стану в економіці оцінка даного показника розглядалась таким чином, що проект бюджету на наступний рік можна було вважати обґрунтованим за умови, якщо величина співвідношення прогнозованих показників доходів бюджету та ВВП не перевищувала співвідношення фактичних величин цих показників у минулі роки. Аналіз величини цього співвідношення за попередні роки свідчить про його значні коливання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.

Світову економіку нового тисячоліття характеризують жорсткою конкуренцією, яка набуває глобального характеру. Багато вчених звертають увагу на різноманітні аспекти процесів глобалізації. Зокрема, глибокі теоретичні дослідження у сфері глобалізації були проведені під керівництвом і за участю члена-кореспондента НАН України О.Г. Білоуса. Специфіку процесів глобалізації в умовах трансформаційного розвитку української економіки і проблем ефективного інтеграції України до світової економіки розглянуто у працях вітчизняних авторів В. Будкіна, І. Бурковського, А. Гальчинського, В. Гейця, А. Кредісова, Д. Лук'яненка, В. Новицького, А. Румянцева, А. Філіпченка, О. Шниркова та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

- проаналізувати основні макроекономічні показники;
- обґрунтувати бюджетно-податкову політику в стратегії забезпечення конкурентоспроможності.

РЕЗУЛЬТАТИ

Відповідно до статті 28 (пункт 4) Бюджетного кодексу України Міністерство фінансів України представляє звіт про виконання Державного бюджету України за 2009 рік у розрізі економічної класифікації видатків. Зростання реального ВВП планувалось на рівні 0,4%, фактично відбулося скорочення на 15%. Номінальний ВВП очікувався в обсязі 1046,5 млрд грн., а фактично був на 133,9 млрд грн. менше. Незважаючи на реалізацію протягом 2009 року антиінфляційних заходів, за підсумками року інфляція перевищила на 2,8 в.п. плановий показник.

Однією з причин падіння економіки в 2009 році стала непрацююча банківська система та скорочення обсягів кредитування економіки — на 10,7 млрд грн. порівняно з 2008 роком, тоді як у попередні три роки приріст кредитів в економіку у середньому становив 197 млрд грн.

Скорочення обсягів виробництва відбувалось значно більшими темпами, ніж очікувалось. Проти прогнозованого зменшення експорту на 3,2 млрд дол. США у 2009 році він фактично скоротився на 31,4 млрд дол. США. У 2009 році прогнозувалось зниження обсягів імпорту товарів та послуг на 10,5 млрд дол. США до 89,5 млрд дол. США, фактично було імпортовано товарів та послуг на суму 56,9 млрд дол. США. Замість прогнозованого на 2009 рік обсягу прибутку промислових підприємств у сумі 247,6 млрд грн., фактично було отримано лише 99 млрд грн., що менше, ніж у 2008 році, на 94,7 млрд грн.

Загострення кризових явищ та падіння економіки в 2009 році позначилось і на добробуті населення. Так, середньомісячна номінальна заробітна плата зросла за рік лише на 5,5% до 1906 грн. проти очікуваного зростання на 15,9% до 2093 гривень. Реальна заробітна плата скоротилась на 8,9% проти очікуваного зростання на 0,9%. Збільшення фонду оплати праці лише на 1,2 млрд грн. проти очікуваного зростання на 27,3 млрд грн. призвело до недоотримання обсягів надходжень місцевими бюджетами та Пенсійним фондом.

Із запланованих 255,3 млрд грн. надходжень до державного бюджету фактично у 2009 році надійшло 225,4 млрд грн., що на 2,7%, або на 6,3 млрд грн., менше, ніж у 2008 році. Рівень виконання річного плану Верховної Ради України зі змінами дорівнював 91,9%.

Із запланованих 184,6 млрд грн. надходжень до загального фонду державного бюджету у 2009 році фактично надійшло 172,2 млрд грн., що на 7,3%, або на 13,7 млрд грн., менше, ніж у 2008 році. Рівень виконання дохідної частини загального фонду державного бюджету в цілому за 2009 рік становив 93,3%. Недовиконання становить 12,4 млрд грн. Із запланованих 70,7 млрд грн. надходжень до спеціального фонду державного бюджету у 2009 році фактично надійшло 53,1 млрд грн. Порівняно із 2008 роком надходження акцизного збору до Державного бюджету України зросли на 67,8%, або на 8,6 млрд грн. Недовиконання плану на 2009 рік становить 10,0%, або 2,4 млрд грн.

При запланованих у 2009 році надходженнях від акцизного збору із ввезених товарів на територію України до Державного бюджету України у сумі 4,4 млрд грн. фактично надійшло 3,7 млрд грн. Недовиконання плану на 2009 рік становить 15,9%, або 0,7 млрд грн. При запланованих у 2009 році надходженнях від акцизного збору із вироблених товарів на території України до Державного бюджету України у сумі 19,3 млрд грн. фактично надійшло 17,6 млрд грн. Недовиконання плану на 2009 рік становить 8,7%, або 1,68 млрд грн.

Порівняно із 2008 роком надходження від ввізного мита до Державного бюджету України знизилась майже вдвоє (або на 5,6 млрд грн.). Недовиконання плану на 2009 рік становить 39,0%, або 4,1 млрд грн. Зниження майже на третину прибутку прибуткових підприємств у 2009 році відобразилось і на обсягах надходжень податку на прибуток підприємств. Всього у 2009 році до загального фонду Державного бюджету України надійшло 30,4 млрд грн. податку, що становить 76,6% від плану (недонадходження становить 9,3 млрд грн.). Порівняно із 2008 роком надходження зменшились на 33,8%, або на 15,5 млрд грн.

Порівняно із 2008 роком надходження з податку на додану вартість знизилась на 7,5 млрд грн., або на 8,1%. Недовиконання плану на 2009 рік становить 13,4%, або 13,0 млрд грн. Порівняно із 2008 роком надходження з податку на додану вартість із вироблених в Україні товарів до загального фонду державного бюджету зросли на 0,9 млрд грн., або на 2,0%. Недовиконання плану на 2009 рік становить 7,4%, або 3,7 млрд грн.

При падінні імпорту товарів у 2009 році на 46,9% (за оперативними даними Держкомстату), надходження ПДВ до загального фонду державного бюджету із ввезених на територію України товарів знизилась на 13,8%, або на 10,9 млрд грн. У 2009 році обсяг бюджетного відшкодування ПДВ за загальним фондом державного бюджету грошовими коштами залишився на рівні 2008 року та становив 34,5 млрд грн. На 1 січня 2010 року обсяг невідшкодованих сум ПДВ на рахунок платника у банку становив 24,2 млрд грн. і зріс за 2009 рік на 10,1 млрд грн.

Відповідно до оперативного звіту Державного казначейства України видаткова частина Державного бюджету України за 2009 рік виконана в обсязі 242,4 млрд грн., що на 0,9 млрд грн. (на 0,4%) більше аналогічного показника попереднього року. Рівень виконання річного плану, затвердженого Верховною Радою України на 2009 рік, становить 88,4%. Загальний фонд державного бюджету у 2009 році було виконано в обсязі 187,7 млрд грн., або 96,6% від річного плану зі змінами.

У 2009 році капітальні видатки державного бюджету були профінансовані в обсязі 10,4 млрд грн., що майже в 2,5 рази менше, ніж у 2008 році. Через різке зростання обсягу державного боргу, у 2009 році частка видатків на обслуговування державного боргу в структурі видаткової частини державного бюджету зросла до

3,7% проти 1,6% у 2008 році, 1,9% у 2007 році, та 2,3% у 2006 році. Відповідно зменшилося ресурсне забезпечення програмних видатків бюджету. Касові видатки соціального спрямування (оплата праці з нарахуваннями та поточні трансферти населенню) за державним бюджетом у 2009 році проведено у сумі 97,7 млрд грн., що становить 98,2% річних планових показників і перевищує на 3,3 млрд грн., або на 3,5% річний показник 2008 року. У тому числі видатки на оплату праці працівників бюджетних установ зросли на 4,2% порівняно з 2008 роком до 34,3 млрд грн.

Ресурси державного бюджету спрямовувались, у першу чергу, на фінансування основних захищених статей бюджету (стаття 27 Закону України "Про Державний бюджет України на 2009 рік"), зокрема заробітної плати з нарахуваннями, грошового забезпечення військовослужбовців, пенсій, стипендій, придбання медикаментів та перев'язувальних матеріалів тощо.

Згідно з законом про бюджет на 2009 рік розміри мінімальної заробітної плати протягом року зросли на 139 грн. (з 605 до 744 грн.), а розміри прожиткового мінімуму для працездатних осіб — на 75 грн. (з 669 до 744 грн.). З 1 листопада 2009 року розміри мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму для працездатних осіб було встановлено на рівні 744 грн. Видатки на грошове забезпечення військовослужбовців та осіб рядового і начальницького складу у 2009 році зросли, порівняно з 2008 роком, у середньому на 13,7%. З державного бюджету Пенсійному фонду у 2009 році було надано трансфертів у сумі 48,5 млрд грн., що на 7,1 млн грн. (на 17,2 відсотка) більше ніж у 2008 році. Зростання мінімальної пенсії у 2009 році становило 15,1%, інфляція за вказаний період зросла на 12,3%. Видатки на охорону здоров'я в цілому за 2009 рік зросли на 2,3% порівняно з 2008 роком. Видатки на духовний та фізичний розвиток за 2009 рік зросли на 10,3% порівняно з 2008 роком. Видатки на освіту за 2009 рік зросли на 2,3 млрд грн., або на 11,0% порівняно з 2008 роком. Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення за 2009 рік порівняно з 2008 роком зросли на 1,4% до 51,5 млрд гривень.

У 2009 році видатки державного бюджету на економічну діяльність становили 33,2 млрд гривень. Порівняно із 2008 роком вони знизилась на 14,1%. Разом з цим, відбулося зростання видатків на дорожнє господарство (на 29%, або на 2,5 млрд грн.); на електроенергетичну галузь (у 2,1 рази, або на 455,2 млн грн.); на обробну галузь (майже вдвічі, або на 97,3 млн грн.). При цьому скоротились видатки на вугільну галузь (на 13,3%, або на 1 млрд грн.), на нафтогазову галузь (на 44,1%, або на 3,3 млрд грн.) та на повітряний транспорт (на 80%, або на 1,3 млрд грн.).

За 2009 рік видатки розвитку були здійснені у розмірі 46,6 млрд грн., що на 32,2% менше, ніж у 2008 році. Видатки державного бюджету на розвиток житлово-комунального господарства у 2009 році порівняно з попереднім роком зменшились на 39,0%, або на 173,3 млн грн. до 270,6 млн грн. З метою подолання негативних наслідків світової економічної кризи у державному бюджеті 2009 року було передбачено створення Стабілізаційного фонду у сумі 20 млрд грн., джерела надходження цих коштів і напрями їх використання. Однак, в результаті провалу плану надходжень від приватизації державного майна як головного джерела надходжень (річний план було виконано лише на 9,5%) повністю "наповнити" Стабілізаційний фонд не вдалося.

Та попри це, у 2009 році урядом були прийняті рішення щодо розподілу 12,0 млрд грн., які були спрямовані на: здешевлення кредитів, фінансування інвестиційних проектів та підтримку окремих проектів у агропромислому комплексі — 707,7 млн грн.; фінансування інвестиційних проектів на підприємствах авіабудування, оборонно-промислового комплексу, машинобудування тощо — 408,3 млн грн.; здешевлення кредитів,

фінансування інвестиційних проектів з будівництва та технічного переоснащення вугледобувних підприємств, торфодобувних підприємств, проектів, пов'язаних з підвищенням техніки безпеки шахт — 3,6 млрд грн.; реалізацію інвестиційних та інноваційних проектів з енергозбереження в житлово-комунальному господарстві — 99,7 млн грн.; виконання Державної цільової програми з підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу — 2,1 млрд грн.; реалізацію інвестиційних проектів соціально-економічного розвитку регіонів — 901,8 млн грн.; створення, закупівлю і модернізацію озброєння, військової та спеціальної техніки за державним оборонним замовленням у національних виробників — 959,9 млн грн.; придбання пожежної техніки та обладнання вітчизняного виробництва — 100,0 млн грн.; виконання функцій столиці відповідно до Закону України "Про столицю України — місто-герой Київ" — 300,0 млн грн.

У 2009 році порівняно з 2008 роком обсяг перерахованих трансфертів з державного бюджету до місцевих бюджетів збільшився на 3,1 млрд грн. (на 5,2 відсотка). Субвенції соціального значення профінансовані стовідсотково до фактично зареєстрованих зобов'язань місцевих бюджетів у сумі 22,8 млрд грн., що на 4,5 млрд грн. (на 24,8 %) більше, ніж у 2008 році. Державний бюджет України у 2009 році виконано з дефіцитом у сумі 19,9 млрд грн., або 2,2% ВВП, при річному плані у сумі 33,0 млрд грн. (3,6% ВВП). Загальний фонд державного бюджету виконано з дефіцитом у сумі 16,0 млрд грн., або 1,8% ВВП.

При плані 33 млрд грн. на 2009 рік фактично реальний дефіцит Державного бюджету України становив 103,8 млрд грн., до якого, крім фактичного дефіциту бюджету у сумі 19,9 млрд грн., відносяться також суми рекапіталізації банків (19,6 млрд грн.), капіталізації НАК "Нафтогаз України" (24,4 млрд грн.), суми спеціальних прав запозичень (15,7 млрд грн.) та обсяг невідшкодованих сум ПДВ (24,2 млрд грн.).

Якщо станом на 01.01.2007 року залишки готівкових коштів на рахунках казначейства за загальним фондом державного бюджету становили 10,6 млрд грн. (з урахуванням інших розрахунків), то станом на 01.01.2010 вони скоротились в 2,8 рази. Загальний обсяг Державного боргу України на 31.12.2009 становив 211,6 млрд грн., або 23,2% ВВП. За умови включення до обсягу державного боргу всіх гарантійних зобов'язань уряду показник рівня відношення державного та гарантованого державою боргу на кінець 2009 року становить 33,0% ВВП, проти максимального граничного значення у 60%, встановленого Бюджетним кодексом України.

Державний борг України за 2009 рік зріс на 80,9 млрд грн. до 211,6 млрд грн. за рахунок: зростання державного зовнішнього боргу на 34,5 млрд грн. (отримання до бюджету частини позики Міжнародного валютного фонду на суму 36,9 млрд грн.; зростання курсів іноземних валют до гривні на суму 3,0 млрд гривень); зростання державного внутрішнього боргу на 46,4 млрд грн. (випуску ОВДП для збільшення статутних капіталів банків на суму 19,6 млрд грн.; випуску ОВДП для збільшення статутного капіталу НАК "Нафтогаз України" на суму 24,4 млрд грн.).

Гарантований державою борг України станом на 31.12.2009 становив 89,9 млрд грн. та збільшився на 31,2 млрд грн. за рахунок: зміни курсів валют (на суму 2,8 млрд грн.); отримання Національним банком України частини позики Міжнародного валютного фонду на суму 10,1 млрд грн.; випуску облігацій НАК "Нафтогаз України" під державні гарантії на суму 12,8 млрд грн.; отримання позик іншими підприємствами під державні гарантії у сумі 5,5 млрд грн.

Зіставлення планових і фактичних показників питомої ваги доходів зведеного бюджету у ВВП свідчить про слабкий рівень керованості макроекономічними процесами — якщо у попередні роки при розробці основних

напрямів бюджетної політики чітко визначалась частка перерозподілу ВВП через доходну частину бюджету, то, зокрема, на 2005—2009 роки в проєктах постанов щодо основних напрямів бюджетної політики, які розроблялись Кабінетом Міністрів України, даний показник обґрунтовувався лише як такий, що не повинен перевищувати рівня попереднього року.

У прогностичних розрахунках економічного і соціального розвитку України на період до 2011 року передбачається, що частка ресурсів бюджетів у ВВП не перевищуватиме 25—26%. Дотримання такого рівня цього показника можна вважати прийнятним, однак лише на період формування умов для сталого економічного зростання. В роки економічного підйому його слід розглядати у взаємозв'язку з темпами зростання ВВП та відповідно до перспектив державного регулювання перерозподілу ВВП через бюджет за умов впровадження стабільної ефективною податковою системою. Отже, даний показник повинен відрізнитись дещо вищим рівнем, тим більше, що світовий досвід показує, що стабільним податковим системам властива вагомості частка доходів бюджетів у ВВП. Так, наприклад, у 1998—1999 роки частка ВВП, що розподілялась через доходи бюджету, складала: у Німеччині — 31,4%, Великобританії — 36,5%, Швеції — 40,1%, Франції — 41,9%, Бельгії — 43,9%, Нідерландах — 46,1% [1, с. 12].

Звідси можна констатувати, що показник рівня перерозподілу ВВП через бюджет має велике наукове та практичне значення як один із орієнтирів у бюджетному плануванні; з іншого боку, він потребує більш детального дослідження щодо його адекватності стану економіки України та відповідно виконання функцій держави в управлінні економікою.

ВИСНОВКИ

Отже, невідкладними завданнями уряду є здійснення додаткових заходів, що мають забезпечити суттєве розширення фінансової бази, насамперед, за рахунок прискорення темпів виробництва та використання сприятливої внутрішньої і зовнішньоекономічної кон'юнктури, поглиблення бюджетної реформи. Критерієм ефективності бюджетної реформи, повинен стати конструктивний вплив бюджетів на реалізацію базових завдань економічних та соціальних перетворень як у середньостроковій, так і довгостроковій перспективі. Відповідно до світової практики бюджет має стати основним інструментом економічної політики. Насамперед, він має сприяти підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної економіки, зміцненню політичної та соціальної стабільності у державі.

Література:

1. Гайдук В.А. Грошово-кредитна політика як чинник впливу на конкурентоспроможність національної економіки / В.А. Гайдук // Інвестиції: практика та досвід. — 2010. — № 11. — С. 10—13.
2. Грималюк А. Особливості сучасної конкуренції / А. Грималюк // Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України. — 2008. — № 1(16). — С. 22—26.
3. Дубовик О.В. Управління маркетинговими дослідженнями у процесі формування конкурентних переваг: [монографія] / О.В. Дубовик. — Л.: ЛБІ НБУ, 2005. — 230 с.
4. Каніщенко О.Л. Фактори конкурентної поведінки українських підприємств в умовах глобалізації / О.Л. Каніщенко, Н.Г. Каніщенко // Економіка: проблеми теорії та практики. — 2009. — Вип. 211. Т. II. — С. 417—426.
5. Конкуентоспроможність української економіки / За ред. Кваснюка Б.Є. — К.: Ін-т економіки та прогнозування, 2006. — 96 с.
6. Костусев О.О. Конкуентна політика в Україні: монографія. — К.: КНЕУ, 2004. — 310 с.

Стаття надійшла до редакції 10.12.2010 р.